

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.112.2.09

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/28.208788>**Оксана СИВИК,***orchid.org/0000-0002-2329-8896*

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри практики німецької мови

Інституту іноземних мов

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

(Дрогобич, Львівська область, Україна) *ksenja241983@gmail.com***ІСТОРИЧНА ТЕМАТИКА В НОВЕЛІ В. ГАУФА «ПОРТРЕТ ІМПЕРАТОРА»**

У статті йдеться про те, що новела Вільгельма Гауфа «Портрет імператора» носить історичний характер, а персонажі не тільки обговорюють події недавньої історії протягом усієї новели, описуючи події, які відбувалися раніше, а й підкріплюють свої повідомлення історичними прикметами. У новелі звернено увагу на місця боїв та імена полководців. Герої В. Гауфа часто говорять про мислителів і письменників описаного ними часу: Лафасте, Фос, Беранже, Делавін та ін.

Відзначено, що деякі враження, перенесені В. Гауфом у новелу, були взяті з реального життя. Наприклад, портрет генерала Віллі багато в чому скопійований із живого зразка. Уточнено, що барон фон Хюгель, в будинку якого В. Гауф служив гувернером, був офіцером Великої армії та часто розповідав про Наполеона. У будинку Хюгеля автор і познайомився із середовищем, яке описував в «Портреті імператора». Околиці замку Тірберг нагадують місце, куди В. Гауф їздив влітку 1827 р. із сім'єю барона фон Хюгеля.

У статті наголошується на тому, що між окремими німецькими землями панують непорозуміння та упередження, а жителі різних земель недолюблюють один одного. Це показано на прикладі взаємин між дійовими особами. Акцентовано увагу на образ Наполеона. Інтерес до особистості Наполеона був ушадкований В. Гауфом від його попередників. З'ясовано, що велика частина відомих письменників ХІХ ст. зачіпала наполеонівську тему. Про Наполеона писали ще за його життя і знову поверталися до цієї теми через багато десятиліть після його смерті. А. Ламартін, А. Мандзоні, М. Лермонтов, А. Міцкевич, К. Брентано присвячували йому свої вірші та поеми. В. Скотт і Стендаль створили біографії французького імператора. Виходячи із цього, В. Гауф не був винятком, знаменитий «чоловік року» з'являється в його творчості кілька разів: у казкових збірниках і пізніше в новелі «Портрет імператора».

Встановлено, що новела написана у формі диспуту, адже автор створив точний і багатограний образ своєї епохи, де описано проблеми і недоліки сучасного йому суспільства. Використовуючи одночасно кілька ракурсів, В. Гауф зумів досить об'ємно відтворити образ Німеччини епохи Реставрації.

Ключові слова: новела, імператор, Наполеон, портрет, образ, епоха.

Oksana SYVYK,*orchid.org/0000-0002-2329-8896*

Candidate of Pedagogical Sciences,

Senior Lecturer at the Department of German Language Practice

Institute of Foreign Languages

of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

(Drohobych, Lviv region, Ukraine) *ksenja241983@gmail.com***HISTORICAL THEMATICS IN THE NOVELLA
BY WILHELM HAUFF «THE PORTRAIT OF THE EMPEROR»**

The article deals with the fact that the novella by Wilhelm Hauff «The Portrait of the Emperor» is historical in nature, and the characters don't only discuss events of the recent history throughout the novel, describing the events that took place earlier; but they also substantiate their messages by historical signs. In the novella attention is paid to the places of battles and the names of military leaders. Wilhelm Hauff's characters often speak about the thinkers and writers of their time: Lafayette, Foyer, Berange, Delavin and others.

It is noted that some of the impressions carried by W. Hauff into the novella were taken from real life. For example, General Willie's portrait is largely copied from a living sample. It is clarified that Baron von Hugel, in whose house Wilhelm Hauff served as a governor, was an officer of the Grand Army and often told about Napoleon. In Hugel's house the author got acquainted with the environment that he described in «The Portrait of the Emperor». The outskirts of Tirberg Castle remind of the place where W. Hauff traveled with Baron von Hugel's family in the summer of 1827.

The article emphasizes that misunderstandings and prejudices prevail between some German lands and the inhabitants of different lands hate each other. This is shown on the example of the relationships between actors. Attention is paid to the image of Napoleon. The interest to the personality of Napoleon was inherited by W. Hauff from his predecessors. It has been found out that a great part of famous writers of the 19th century touched upon the Napoleonic theme. Napoleon was written about in his lifetime and even later writers returned to this theme again many decades after his death. A. Lamartin, A. Manzoni, M. Yu. Lermontov, A. Mickiewicz and K. Brentano devoted their poems to him. W. Scott and Stendal created biographies of the French emperor. And Wilhelm Hauff was not an exception. This famous «man of the year» appears in his creative work several times: in fairy tales collections and later in the novella «The Portrait of the Emperor».

It is established that the novella is written in the form of a debate because the author created an accurate and multifaceted image of his era, where the problems and drawbacks of modern society are described. Using several angles at the same time, Wilhelm Hauff was able to reproduce the image of the Restoration era Germany quite extensively.

Key words: short story, emperor, napoleon, portrait, image, epoch.

Постановка проблеми. Новела «Портрет імператора» дійсно вважається вершиною новелістики В. Гауфа. Такою є думка майже всіх дослідників творчості німецького письменника, адже цей твір відчутно перевершує інші новели автора за глибиною спостережень і життєвості образів. «Портрет імператора» помітніше інших новел В. Гауфа тяжіє до реалізму, романтичні традиції в ньому помітно редукуються. М. І. Бент, високо оцінюючи новелу, говорив про «детально описаних персонажів» твору, «помічених у детально вписані соціально-історичні та національно-географічні обставини» (Бент, 1987: 102).

Аналіз досліджень. У багатьох літературних енциклопедіях і загальних працях із німецької літератури підкреслюється значення новелістики В. Гауфа в контексті розвитку жанру новели на перехідному етапі від романтизму до реалізму, часто їй дається позитивна оцінка. Лише деякі дослідники виділяли новели письменника як найкращу або навіть головну частину творчості письменника. До таких дослідників можна віднести К. Хаммера і М. Мендгейма. М. Дрешер підкреслює, що, незважаючи на явні недоліки, новели В. Гауфа мають риси, здатні зберегти своє значення і для майбутніх поколінь. С. Нейгауз вважає, що навіть сьогодні новели молодого письменника є актуальними. А дослідник І. Клейн віддає належне манері В. Гауфа вести розповідь у новелі, відзначаючи, що вона «полонить навіть сьогодні» (Mendheim, 1891: 602).

У сучасному літературознавстві все частіше спостерігається звернення до новел В. Гауфа. У нашій країні В. Гауф відомий переважно як казкар. Його новели та романи майже забуті, хоча на початку ХХ ст. історичний роман «Ліхтенштейн» був вельми популярним. Новели В. Гауфа мало перекладалися українською мовою і ніколи не перевидавалися.

Мета статті – аналіз та дослідження історичної теми в новелі Вільгельма Гауфа «Портрет імператора».

Виклад основного матеріалу. У «Портреті імператора» письменник досить докладно малює суспільну ситуацію в Німеччині після Віденського конгресу. Перед нами – країна, яка занепадала після численних історичних потрясінь кінця ХVІІІ – першої чверті ХІХ ст. Старі феодальні фортеці перетворилися на руїни, які лише нагадують про колишню велич. Такі руїни Гейдельберга захоплюють головного героя, а також замок Тірберґ, в якому відбувається основна дія новели.

У новелі досить детально зображений Юнкер фон Рантьє з Бранденбурґа, який вирушив до свого дядечка у Швабію. Він описаний у новелі столичною зарозумілою і самовдоволеною особою, яка вважає себе незрівнянно вищою і витонченішою, ніж «сільські» шваби. Рантьє буквально напханий забобонами, «які так легко сприймаються з чуток», він уже заздалегідь склав у думках образи швабів, нав'язавши не без допомоги інших своїх співвітчизників (Hauff, V. 11: 107). Ось як В. Гауф пише про це: «Зовсім інакше ця країна була представлена йому бранденбурґцями! Деякі мандрівники, правда, хвалили гірські дороги, долину Неккара <...>. Однак про жителів (Швабії) у нього на батьківщині була одна єдина думка. «Тут, майже відразу за Дармштадтом починається Швабія», – розповідали молодому мандрівникові в Берліні, співчутливо дивлячись на карту, але з ще більшим співчуттям – на нього, який збирається відвідати цю країну. «Там повністю закінчується світське життя і освіченість; грубий, нецивілізований народ, який навіть не може добре говорити німецькою» (Hauff, V.1: 109).

Борючись із стереотипами, які з давніх-давен склалися стосовно Швабії (до речі, їх відгомони ще даються взнаки в сучасній Німеччині), В. Гауф описує красу рідного краю, милується його природою, зображує своїх земляків люб'язними, розумними та освіченими, незважаючи на життя в провінції.

У зв'язку із цим є показовим діалог Рантьє і його попутника Роберта Віллі на самому початку

твору. Молоді люди сперечаються про переваги та недоліки швабського народу. Предметом обговорення стають також звичаї, поведінка, вимова й інші мовні особливості земляків В. Гауфа, порівнюються швабські і пруські дівчата, поети та письменники (на 20 пруських письменників Рантьє налічує лише одного швабського). Під час суперечки Роберт вигукує: «Вивчіть нас ближче, не дозволяйте собі дивитися через призму власних життєвих поглядів і звичаїв, і ви знайдете добрий, сердечний народ, достатньо освічений <...>, достатньо розумний <...>» (Hauff, В. 1: 111).

Упередженість Рантьє як жителя Пруссії виникла не випадково. У 20-ті роки XIX ст. в Європі були ще живі спогади про Наполеона, про те, як ця людина підкоряла державу за державою. Пруссія на відміну від інших німецьких держав хоча й неохоче, але все ж вступила у війну з французьким узурпатором разом з Австрією, Англією і Росією. Крім того, пруські війська вчасно надали підтримку основній армії союзних військ у битві при Ватерлоо, вони ж переслідували французів, які намагалися втекти. Не слід також забувати про горезвісний «пруський бойовий дух» і про те, що довгий час Пруссія вважалася найкращою військовою державою (так було, наприклад, у XVIII ст. за Фрідріха Великого). Усе це теж відображено в новелі «Портрет імператора» і цілком відповідає реальності.

Одна з головних проблем у новелі – ставлення до Наполеона, до його агресивної політики і реформ, до наслідків його завоювань в Європі. У першій половині XIX ст. чи не всі відомі художники слова робили цього «володаря дум» героєм своїх творів. За словами вітчизняного дослідника Е. Г. Матюшенко, Бонапарт – «квінтесенція романтичного комплексу «великої людини»: геній, славний у діях, що кидає виклик світовому пристрою, що стоїть над натовпом, екзистенційно протилежний йому і екзистенційно самотній, вигнанець» (Матюшенко, 2003: 42).

Повалений деспот Наполеон не міг викликати у романтиків тільки негативні почуття. Занадто романтична була його доля, занадто сильною особистістю й яскравою індивідуальністю була ця людина. Фігура Наполеона уособлювала живе втілення романтичного героя. Після його смерті в заслання ненависть і страх, презирство і гіркота стали поступатися місцем захопленню генієм. Відношення В. Гауфа до Наполеона було неоднозначним. У листі до В. Алексіса від 10 листопада 1827 р. він зазначає, що не відтворює на сторінках «Портрета» свою думку, а використовує міркування про полководця для характеристики героїв (Hauff, 1983: 387).

Як колись сказав Г. Гейне про Сервантеса, «перо генія завжди більше самого генія, воно завжди досягне набагато далі, ніж це передбачалося в його задумах, зумовлених часом» (Гейне, 1958: 140). Слова поета можна з невеликими змінами віднести до багатьох художників слова взагалі, у тому числі до В. Гауфа. Перо автора часто буває більше самого автора, і, хотів цього В. Гауф чи ні, але в «Портреті імператора» проявляються його ставлення до Наполеона і погляди його покоління у цілому.

Безсумнівно, В. Гауф не має наміру забувати ті криваві події, які спіткали його батьківщину та й усю Європу через владні домагання тирана. Але і в «Портреті імператора» письменник створює позитивний образ імператора. Наполеон постає перед нами у формі офіцера, як чужа людина, що допомагає в біді навіть потенційному ворогу. Письменник немов закликає нас побачити в імператорі простого смертного з його слабостями й недоліками, однак не позбавленого і позитивних якостей, словом, не кривавий і недосяжний образ деспота, а портрет самої звичайної людини.

Епіграф новели, так само як і її остання фраза, свідчать про те, що Наполеон «прощений» нащадками через великі перетворення, які цей видатний воїн зробив в Європі. В епіграфі подано рядки з вірша А. Ламартіна, які приблизно перекладаються так: «Не бійся, все ще неспокійна тінь, що я прийшов образити твою німу велич! Ні, ліра ніколи не осоромить могили». (Ne crains pas cependant, ombre encore inquiete I Que je vienne outrager ta majeste muette! Non - la lyre aux tombeaux n'a jamais insulte) (Hauff, В. 1: 105).

Велике місце в композиції новели займають діалоги, точніше суперечки дійових осіб. Вони є важливими для відображення реальних суспільних суперечностей епохи. Дія відбувається у 20-ті роки XIX ст. в південній Німеччині. Молодий пруський юнкер фон Рантьє відправляється з Бранденбурга в Швабію до свого дядька барона фон Тірберга. По дорозі він знайомиться із сусідом дядька Роберта Віллі, який, як з'ясується згодом, виявляється коханим дочки барона, кузини рантьє Анни. Він закохується в кузину і сподівається домогтися її руки, але дівчина йому категорично відмовляє. Пізніше з'ясується, що Анна і Роберт давно вже люблять один одного, але не можуть з'єднатися через забобони старого Тірберга. Роберт – син бонапартиста і був вільнодумцем, на довершення його мати була міщанкою, а отже, він не гідний стати чоловіком благородної дочки дворянина, як уважає батько дівчини.

Сюжетне ядро твору становить «дивовижна історія», яка була розказана одного разу старим

Тірбергом. Саме тут проявляються виразні реалістичні тенденції в новелі, до яких передусім відноситься точно визначений хронотоп. Інцидент відбувається в 1800 р. «на перевалі Сен-Бернар, зі швейцарської сторони, коли Наполеон був ще не імператором, а тільки консулом». Мандрівний барон потрапляє до ворога. Від небезпеки піддатися нападу і бути пограбованим його рятує один випадок. Молодий «французький капітан» несподівано заступається за іноземця, розмовляє з ним, а потім показує дорогу. Спогади про цей випадок Тірберг дбайливо зберігає у своїй пам'яті, подяка до молодого офіцера живе в його душі довгі роки. Настільки теплі почуття барона дивні, тому що він є зятим противником усього французького і ненавидить французів, вважаючи їх заклятими ворогами. При цьому найлютішим ворогом для барона, зрозуміло, є їх колишній володар Бонапарт, узурпатор і противник феодальних порядків, із вини якого Тірберг утратив більшу частину земель.

У фіналі новели барон знаходить у себе в замку портрет свого рятувача, «чудового капітана», і на свій подив дізнається, що він і є Наполеон Бонапарт. Портрет був замовлений сусідом Тірберга, Робертом Віллі, сином його постійного опонента в політичних суперечках, генерала наполеонівської армії та пристрасного шанувальника французького імператора. Роберт і Анна ховали портрет у шафі, щоб подарувати його батькові з нагоди дня народження.

Знаходження портрета – сюжетний поворот у новелі. Завдяки йому старий барон примиряється зі своїми політичними противниками та «прощає» Наполеону його злочини, визнавши його внесок у розвиток Європи. Новела закінчується підготовкою до весілля. Ця маленька вставна історія робить «Портрет імператора» власне новелою.

Як точно помітив М. І. Бент, «сюжет у разі його вилучення позбувся б тільки формальних ознак новели, зберігши всю змістовність, пов'язану з подорожжю молодого прусака до родичів у Швабію». За словами вченого, сталася б трансформація новели в роман (Бент, 1987: 102).

Новела рясніє різного роду побутовими подробицями та описами, найяскравіший з яких – свято врожаю, яке спостерігається персонажами із замку. Перед очима читача спочатку виникає провінційна ідилія: «початок осені», «листопад», «важкі виноградні грона», «пісні та веселощі наповнюють долину», «рушничні і пістолетні постріли» знаменують початок народного свята. Мешканці замку стежать за поживленням селян із тераси замку. Всі троє відчувають абсолютно різні почуття. «Гість з Марки» буквально зача-

рований «поезією» того, що відбувається. Його бурхлива уява малює сентиментальні ідилії про учасників цих веселощів. Його швабські родичі дивляться на те, що відбувається, з погляду реальної повсякденності. Барон Тірберг відкриває очі ідеалістично налаштованому рантьє. Холодно і байдуже старий пояснює племіннику стан справ. А Анна доповнює розповідь батька практичними деталями, завдяки її реплікам опис набуває соціальної повноти.

Цей гарячий монолог продовжується описами тяжких повсякденних турбот селянства від малого до великого, від зорі до пізнього вечора зайнятого працями. Детальні описи сільськогосподарських занять у контрасті з тільки що наведеними захопленими картинами в уяві рантьє різко позначають контраст між реалістичними поглядами Анни й романтизованими та неспроможними уявленнями її кузена.

У «Портреті імператора» ми стикаємося із цілою групою живих і самобутніх образів. Із романтичною естетикою найбільше пов'язаний образ головного героя. Наївний і захоплений невіглас, цей характер – пародія на типового романтичного ентузіаста, налаштованого на «поетичну» хвилю юнакові усюди здаються таємниці, райдужні картини (захоплення старим, напівзруйнованим замком, народним святом) та ін. Автор постійно підсміюється над своїм наївним персонажем, раз у раз ставлячи його в незручне становище, пов'язане із зайвою наївністю. При цьому рантьє буває досить товстошкірим і навіть грубим. Він переконаний, що «його народ» зіграв вирішальну роль у перемозі над Наполеоном. У своєму гордовитому патріотизмі він зовсім забуває про почуття співрозмовників.

Образу рантьє протистоять образи Анни, розумної молодої дівчини, і Роберта Віллі – у цілому розсудливого молодого чоловіка, який у суперечках про Наполеона тримається золотої середини. В образі Роберта висміюється прихильність багатьох молодих сучасників В. Гауфа до руху так званих «демагогів», жорстоко переслідуваних владою за часів письменника. Роберт і сам зазнає переслідувань. Помилково його відправляють до в'язниці, звинувативши у змові. Пробувши у в'язниці недовгий час, юнак повністю виліковується від своїх мрій. Тут простежується динаміка характеру персонажу, який проходить шлях розвитку від бунтарського пошуку нових політичних ідеалів (близькість до ідей романтизму) до тихої гавані сімейного щастя (ідеал бідермаєра).

Висновки. Образи представників старшого покоління розглядаються скоріше як «портрети зі

старих добрих часів». Генерал Віллі й старий Тірберг цікаві як живі учасники великих подій, проте їхні думки сприймаються молодим поколінням як упереджені та ідеалізовані. І дійсно, обидва щиро підносять діаметрально протилежні точки зору, вважаючи їх єдино істинними. Генерал Віллі обожнює Наполеона, виправдовуючи будь-які його вчинки. Тірберг, навпаки, сліпо ненавидить корсиканця за те, що він «вивернув немов рукавичку велику країну» з її старими порядками, не визнаючи прогресивну роль диктатора в історії Європи.

Дійсно, «Портрет» – чи не найбільша з новел В. Гауфа (близько ста сторінок). Загальний тон оповідання незвично спокійний, практично відсутня напруга в розвитку дії. Характеристики більшості персонажів подані дуже детально, навіть занадто детально для малої оповідної форми. Жанровий каркас новели руйнується за допомогою ретардації. У текст уводяться численні міркування, описи та пейзажі. Останні, до речі, відсутні в інших новелах письменника. Усі ці риси в класичному розумінні жанру більше притаманні роману, ніж новелі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бент М. И. Немецкая романтическая новелла. Генезис, эволюция, типология. Иркутск : Иркутский университет, 1987. 119 с.
2. Гейне Г. Собрание починений : в 10 т. Т. 7. Москва : Художественная литература, 1958. С. 133–195.
3. Матюшенко Е. Г. Наполеоновский миф в России. *Наполеон. Легенда и реальность* : материалы научной конференции и наполеоновских чтений. Москва : Минувшее, 2003. 442 с.
4. Hauff W. Prosaische und poetische Werke: 12 Teile in 4 Bd. Berlin : Hempel, T. 2: Märchen. 179 S.
5. Hauff's Werke: in zwei Bänden. Bd. 1. Novellen. Berlin und Weimar : Aufbau-Verlag, 1983. 398 S.
6. Drescher M. Einleitung. Hauff's Werke 1 Teil; hgg. Von M. Drescher. Berlin-Leipzig-Wien-Stuttgart. S. 7–19.
7. Hoffman H. Wilhelm Hauff. Eine nach neuen Quellen bearbeitete Darstellung seines Werdeganges. F. a M. : Moritz Diesterweg, 1902. 298 S.
8. Mendheim M. Wilhelm Hauff's Werke. 1 Bd.-Leipzig u. Wien : Bibliographisches Institut, 1891. S. 1–32.

REFERENCES

1. Bent M.I. Nemetskaya romanticheskaya novella. Genезis, evolyutsiya, tipologiya [German romantic short story. Genesis, evolution, typology]. Irkutsk: Izdatel'stvo Irkutskogo universiteta, 1987. 119 s. [in Russian]
2. Geyne G. Sbranie sochineniy [Collected works]: v 10 t. T.7. M.: Khudozhestvennaya literatura, 1958. 511 s, c.133-195 [in Russian].
3. Matyushenko E. G. Napoleonovskiy mif v Rossii. Napoleon. Legenda i real'nost' [Napoleonic myth in Russia. Napoleon. Legend and reality]: Materialy nauchnoy konferentsii i napoleonovskikh chteniy. Min. Kul'tury R.F., Gos. Lit. Muzei. M.: Minuvshee, 2003. 442 s. [in Ukrainian].
4. Hauff W. Prosaische und poetische Werke: 12 Teile in 4 Bd. [Prose and poetic works]. Berlin: Hempel, T. 2: Märchen. 179 S. [in German].
5. Hauff's Werke: in zwei Bänden. Bd. 1. Novellen [Hauff's works]. Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag, 1983. 398 S. [in German].
6. Drescher M. Einleitung. Hauff's Werke [Introduction. Hauff's works]; hgg. Von M. Drescher. Berlin-Leipzig-Wien-Stuttgart. S. 7-19. [in German].
7. Hoffman H. Wilhelm Hauff. Eine nach neuen Quellen bearbeitete Darstellung seines Werdeganges [A presentation of his career edited according to new sources]. F. a M.: Moritz Diesterweg, 1902. 298 S. [in German].
8. Mendheim M. Wilhelm Hauff's Werke [Wilhelm Hauff's works]. 1 Bd.-Leipzig u. Wien: Bibliographisches Institut, 1891. S. 1-32. [in English].